

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (KMÜ EFAD)

Karamanoğlu Mehmetbey University Journal of Literature Faculty

E-ISSN: 2667 – 4424

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/efad>

Tür: İnceleme Makalesi
Kabul Tarihi: 20 Haziran 2023

Gönderim Tarihi: 25 Ocak 2023
Yayımlanma Tarihi: 30 Haziran 2023

Atıf Künyesi: Doğanay, R. & Yılmaz, G. (2023). 20. Yüzyıl Başlarında Ermenek Kazasının Sıhhi ve İctimai Durumu. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 118-129.

DOI: <https://doi.org/10.47948/efad.1242290>

20. YÜZYIL BAŞLARINDA ERMENEK KAZASININ SİHHİ VE İCTİMAİ DURUMU

Rahmi DOĞANAY*

Gül YILMAZ**

Öz

Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi sonrasında galiplerin Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiye sürecine Türk milleti karşı çıkmış ve Millî Mücadele hareketine girişmişti. İstanbul yönetimi bu durumu bir yazgı olarak kabul etmesine rağmen, Türk milleti vatanı ve istiklali için her bakımdan yokluk içinde bir varlık yokluk savaşı vermekteydi. TBMM Hükümeti, bu çetin mücadele ile birlikte, askeri işlerin yanında, bir taraftan da eğitim, sağlık, bayındırlık gibi işlerle uğraşmış, modern Türkiye'nin kuruluşu konusunda kurumsallaşmaya yönelik adımlar atmıştı. Ülkenin ve toplumun mevcut durumunu tespit ederek, aciliyetler, ihtiyaçlar ve yapılması gerekenler konusunda yol haritaları oluşturmak için girişimlerde bulunmuştu. Bu konuda atılan önemli adımlardan birisi de sıhhi ve içtimai coğrafya çalışmaları olmuştu. 23 Nisan 1920 tarihinde Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından hemen sonra kurulan hükümetin bakanlıklarından biri olarak, Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti kurulmuştu. Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti, 1921 yılında, sıhhi ve içtimai coğrafya çalışmalarını başlatmış, ülke çapında sıhhi ve içtimai durumun tespiti konusunda, sıhhiye müdürlerini bölgeleri hakkında rapor hazırlamakla görevlendirmişti. Hazırlanan ve merkezde toplanan bu raporlar peyderpey kitaplar halinde basılmış ve yayımlanmıştı. Bunlardan Konya vilayeti ile ilgili olan, 1922 yılında 8. Cilt olarak basılmıştı. Konya'nın Ermenek kazasının sıhhi ve içtimai durumu, iktisadi ve coğrafi yapısı, folkloru gibi konular hakkındaki bilgiler de kitabın 107-116 sayfaları arasında verilmiştir. Çalışmamızda genel olarak yeteri kadar değerlendirilmemiş olan bu bilgilerin ışığında, Ermenek'in yakın geçmişteki sosyal, ekonomik, nüfus, sıhhi ve kültürel yapısına bir mercek tutulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ermenek, Sıhhat, İctimaiyat, Konya, Doktor Nazmi.

The Sanitary and Social Status of Ermenek District in the Early 20th Century

Abstract

After the loss of the First World War, the Turkish Nation opposed the liquidation process of the victors of the Ottoman Empire and started the National Struggle movement. Although the Istanbul administration accepted this situation as fate, the Turkish nation was fighting for its homeland and independence in all respects, despite poverty. With this tough struggle, the TBMM

* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, Elazığ/Türkiye.

E-posta: rdoğanay@firat.edu.tr, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-2138-0175>.

** Yüksek Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Elazığ/Türkiye.

E-posta: gylgy12312@gmail.com, Orcid: <https://orcid.org/0000-0002-9148-0067>.

government, besides military affairs, also dealt with education, health and public works, took steps towards institutionalization in the establishment of modern Turkey. By assessing the current situation of the country and society, they made efforts to create roadmaps for urgent needs and necessary actions. One of the important steps taken in this regard was the studies of sanitary and social geography. Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekaleti (Ministry of General Health and Social Assistance) was established as one of the ministries of the government established immediately after the opening of the Grand National Assembly on 23 April 1920. Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekaleti started sanitary and social geography studies in 1921 and assigned the sanitary directors to prepare reports on their regions in order to determine the sanitary and social situation throughout the country. These reports, which were prepared and collected at the center, were printed and published in the form of books, one by one. Of these, the one about the province of Konya was published in eight volumes in 1922. Information on the subjects such as the sanitary and social situation of Konya's Ermenek district, its economic and geographical structure, and its folklore are also given between pages 107-116 of the book. In our study, in the light of this information, which has not been sufficiently evaluated in general, it will be tried to keep a lens on the social, economic, population, sanitary and cultural structure of Ermenek in the recent past.

Keywords: Ermenek, Healty, Social, Konya, Doctor Nazmi.

Giriş

19. yüzyılda dağılıma sürecine giren Osmanlı İmparatorluğu, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde tasfiye edilmişti. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşında yenilmesi, galip devletlerin Osmanlı mirasını paylaşma mücadelesine girmelerinin yanında, Türk milletinin de vatan ve istiklal mücadelesi vermesini kaçınılmaz kılmıştı. Galip İtilaf Devletlerinin emrivakileri karşısında kaderine razı bir görüntü veren İstanbul yönetimine karşılık, millet içinden bir kısım itirazlar yükselmiş, vatanın kurtarılması ve milletin istiklali için mücadele edilmesi gerektiği seslendirilmişti. Bu paralelde yaşanan gelişmeler, sadece işgallerin önlenmesi ve işgalcilerin temizlenmesiyle ilgili askeri işlerle sınırlı kalmamıştı. Kurtarılan vatanın bayındır hale getirilmesi, Türk milletinin egemenliğini eline almış ve tam bağımsız, modern ve medeni dünyanın saygın bir üyesi olması konusu da önemsenmişti. Çağdaş medeniyetleri yakalamak ve hatta geçmek, cephedeki savaşı kazanmak kadar önemliydi.

Mevzu, aynı zamanda her yönüyle modern ve çağdaş bir devlet kurmak ve bir refah toplumu oluşturmaktı. Vatanı kurtarmak için girişilen silahlı mücadele ile TBMM'nin ülkenin millet iradesine dayalı meşru yönetimi olmasını sağlamak ve düşünülen çağdaş devlet yapısını oluşturmak yönündeki faaliyetleri paralel yürütülmüştü. Olağanüstü şartlarda, Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmış, memleket işlerini, milletin temsilcilerinden oluşan bu kurum içinden kurulan hükümet eline almıştı. En baştan itibaren de devlet gibi davranmak konusunda hassasiyet göstermiş, devlet olmanın sorumluluğunu üstlenmişti. İstiklal mücadelesine paralel olarak bu yolda da ivedi çalışmalarla girmişti. 3 Mayıs 1920 tarihinde kurulan 11 kişilik ilk Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nde, Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı) de yer almıştı.

Yapılacak işler için ülkenin ve milletin mevcut durumunun tespit edilmesi ve bilinmesi gerekiyordu. Osmanlı'nın son yıllarında büyük kayıplara uğrayan Türk milletinin gerçek durumu bütün açıklığıyla ve gerçekçi bir şekilde tespit edilmeliydi. Ekonomik-sosyal geriliğin toplumsal sonuçlarının saptanması ve bunlarla mücadele edilmesi, cehalet ve fakirlikten kaynaklanan yetersiz beslenme ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele de (Aysal ve Dinçer a, 2020: 236) bir bakıma buna bağlıydı. Bakanlık, Savaşlar ve sağlık sorunları başta olmak üzere olabildiğince ivedi bir şekilde, Osmanlı'dan kalan sosyal, ekonomik, sıhhi, içtimai mirasın tespiti, şehirlerin ve halkın maddi ve manevi durumlarının belirlenmesi amacıyla, ülke çapında sıhhi ve içtimai coğrafya çalışmalarını başlatmıştı. Bu çalışma, savaş ortamında sağlık hizmetleri konusunda zorluklar yaşanmakta iken, aynı zamanda ülkede yaygın olarak görülen sıtma, frengi, çiçek, trahom, tifo, kuduz ve verem (Aysal ve Dinçer b, 2020: 348) gibi hastalıklarla mücadele etme zorunluluğundan da kaynaklanmıştı.

Üçüncü TBMM Hükümeti, Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekili Refik Saydam (Öztürk, 1968: 19), Muavenet-i İctimaiye Müdürü Dr. Muhittin Celal (Duru) Bey'in teklifi üzerine, memleketin bütün sıhhiye müdürlerinden, görevli ve sorumlu buldukları bölgenin sıhhi, içtimai durumunu araştırıp, rapor halinde sunmalarını istemişti. Hazırlanan raporlar ile özelde ilgili bölgelerin, genelde ise ülkenin

sağlık sorunları, sağlık personeli ve kurumlarının durumları, nüfus ve ekonomik potansiyeli belirlenecek, üretim imkânları hakkındaki değerlendirmelere ve atılacak adımlara ışık tutacaktır (Düzbakar ve Baştürk, 2017: 22). Hazırlanarak Ankara'ya gönderilen raporlarda; ilgili bölgenin jeolojik yapıları, coğrafi konumları, üretim ve sanayi durumları, madenleri, iklimleri, okulları, yapıları, kültürleri, tarihî, idari yapıları gibi bilgilerin de yer alması, geleceğe yönelik adımlar için olduğu kadar, Cumhuriyetin Osmanlı'dan devraldığı mirasın bilinmesi açısından da önem arz etmekteydi. Ayrıca raporlardan, Milli Mücadele şartlarında halkın içinde bulunduğu ekonomik-sosyal şartlar, günlük yaşam ve yaşanan toplumsal sorunlar (Dinçer, 2019: 76) hakkında sonuçlar çıkarmak da mümkün görünmektedir.

Belirli bir düzende olduğu görülen raporların, merkezde hazırlanan bir formata göre planlanarak kaleme alındığı anlaşılmaktadır (Aydın, 2018: 90). Raporlarda verilen bilgiler, genellikle altı başlık altında sunulmuştur (Gümüşçü, 1999: 947): Birinci kısımda: Hudutlar, dağlar, nehirler, madenler, ormanlar, tarım ürünleri, hayvanlar, mülki taksimat; İkinci kısımda: İklim, mevsimler, sıcaklık, yağışlar; Üçüncü kısımda: Nüfus, giyim-kuşam, gelenekler; Dördüncü kısımda: Sağlık kurumları mektep ve medreseler, oteller, hanlar, hamamlar, fabrikalar, kabristanlar, bataklıklar, içme suları; Beşinci kısımda: Zührevi hastalıklar, bulaşıcı hastalıklar, salgınlar; Altıncı kısımda: Doğum ve ölüm istatistikleri verilmiştir (Aysal ve Dinçer a, 2020: 236). 1920'li yıllarda yayınlanan bu raporların içeriğindeki bilgilerin, Cumhuriyetin planlama ve uygulamalarını yönlendiren belgeler olarak aynı zamanda, Osmanlıdan Cumhuriyete miras kalan toplumun ekonomik, sosyal, kültürel ve sağlık durumunu gerçekçi bir şekilde yansıttığını (Aysal ve Dinçer a, 2020: 236) kabul etmek gerekir. Cumhuriyet hükümetlerinin kuruluş dönemindeki politikalarının anlaşılması bakımından da önemli temel kaynaklar (Aysal ve Arslan 2018: 420) olduğu dikkate alınmalıdır.

Bu yaklaşım ve çalışmalar, Refik Saydam'dan sonra Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekili olan Rıza Nur'un (Öztürk, 1968: 25) vekâleti döneminde de desteklenmiş ve dizi halinde yayınlanmıştır (Cöhçe, 2006: 490). Büyük bir kısmı işgal altında olan vatan topraklarında, milli bir seferberliğin yaşandığı şartlarda, Muhittin Celal Bey'in planı doğrultusunda, titizlikle hazırlanan bu raporlar, adeta beşeri coğrafya çalışmalarıdır da (Cöhçe, 2006: 490). Az sayıda basılıp, ilgili birimlere dağıtıldığı anlaşılan çalışmalar, bu özelliklerine rağmen akademik çevrelerde yeterince değerlendirilememiş kaynak eserlerdendir (Gümüşçü, 1999: 940).

Yayınlanan ilk rapor, Dr. Rıza Nur döneminde, 1922 yılında, Sinop Sancağı hakkındaki rapor olmuştur. Raporun sunuş yazısında, Dr. Rıza Nur, söz konusu çalışmanın Dr. Refik Saydam Bey'in bakanlığı döneminde başlatıldığına vurgu yaparak, süreci özetlemiş ve Saydam'ın hakkını teslim etmiştir. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda, kitap olarak yayınlanan raporların sayısı hakkında değişik rakamlar verilmektedir. Koz (Koz, 1992: 39), Doğruöz (Doğruöz, 2011: 276), Aydın¹ (Aydın, 2018: 90) 18 rakamını verirken, Gökçe-Yaprak (Gökçe ve Yaprak, 2012: 39), Gümüşçü (Gümüşçü, 1999: 944) 19, Sayılır (Sayılır, 2013: 2) 25 rakamını vermektedirler. Aysal-Dinçer (Aysal ve Dinçer a, 2020: 236) ise basılmış ve ulaşılabilir rapor sayısını yirmi olarak saptamış ve bunların Bayezid, Sinop, Muğla (Menteşe), Çatalca, Kırkkilisa (Kırklareli), Gelibolu, Kengri (Çankırı), Kayseri, Gazi Ayıntab (Gaziantep), Kastamonu, Kırşehir, Urfa, Konya, Niğde, Tokat, Sivas, Hamidabad (Isparta), Erzurum, Ankara, Cebel-i Bereket'e (Osmaniye) ait raporlar olduğunu kaydetmiştir. Çalışmaların bir kısmı Öğüd gazetesinin matbaasında basılmış, bir kısmı da ilerleyen yıllarda İstanbul'da yayınlanmıştır (Aydın, 2018: 90).

Çalışmamıza kaynak oluşturan Konya vilayeti hakkındaki rapor da 1922 yılında, Arap harfleri ile basılmış olan "Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası", Konya Vilayeti, Cilt 8 olmuştur. Eser, akademisyen Mehmet Karayaman tarafından transkribe edilmiş ve "Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası Konya Vilayeti" ismiyle, 2009 yılında Çizgi Kitabevi tarafından yayınlanmıştır. Biz ise çalışmamızda, eserin orijinalinden, Ermenek ile ilgili bölümü transkribe ederek yararlandık. Eserin Ermenek kazası ile ilgili bölümü, 107-116 sayfaları arasındadır. İlgili bölümde, Ermenek'in sıhhi ve içtimai durumu, iktisadi ve coğrafi yapısı, folkloru, iklimi, geçim kaynakları, yer altı ve yer üstü zenginlikleri, tarihi, okul, medrese,

¹ Aydın, Anadolu'nun siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel resmini ortaya koyan kitap dizisi olarak nitelendirdiği "Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası" adlı eserleri, basıldıkları yıllara göre gruplandırmıştır. 7 tanesi (Sinop, Niğde, Kayseri, Kastamonu, Zonguldak, Menteşe, Konya, Isparta) 1922 tarihinde, 7 tanesi (Ankara, Bayezid, Çatalca, Gelibolu, Kırkkilise, Kırşehir, Urfa) 1925 tarihinde, 2 tanesi (Çankırı, Gazi Antep) 1926 tarihinde ve 2 tanesi de (Sivas, Tokat) 1932 tarihinde basılmıştır. Bunlar haricinde Erzurum (Şerif Bey 2011: 26) vilayetini muhtevi bir eser daha mevcuttur (Aydın, 2018).

han, hamam, otel, eski eserleri, ulaşım şartları hakkında önemli bilgiler ve tespitler yer almaktadır. Bilgiler, resmi tespit ve kayıtlar olarak, dönem itibariyle Ermenek'in pek çok özelliklerini yansıtmakta ve pek çok yönden durumunu gerçekçi bir şekilde ortaya koymaktadır. Temel kaynak olarak bu esere dayanan çalışmamızda, Konya ve Adana vilayetlerinin bazı salnamelerindeki Ermenek ile ilgili bilgi ve kayıtlar da kullanılmış, karşılaştırmalar ve değerlendirmeler yapılmıştır.

Ermenek Kazasının Sıhhi ve İctimai Coğrafyası

Ermenek kazası ile ilgili bölüm, kaza ve çevresinin coğrafi konumu ile ilgili bilgiler verilerek başlamaktadır ki; "Kasaba, ekip biçmeye uygun olmayan, pek yüksek halde, adeta bir uçurumun kenarına asılı olarak, çepeçevre dağlarla çevrili", şeklinde tanımlanmaktadır. Kasabanın üstündeki kale (Ermenek Kalesi), çıkılması zor ama görülmeye değer bulunmaktadır. Ermenek, Konya'nın güneyinde, 36-37 derece güney ve 30-31 derece doğusunda, kuzeyden Karaman'ın Aladağ ve Hadim nahiyeleri, batıdan Alaiye (Alanya) kazası ve Silendi (Gazipaşa) nahiyesi, güneyden Anamur ve doğudan Gülnar ve Mut kazalarıyla çevrilidir. Kazanın yüzölçümü 2800 km² ve denizden yüksekliği de 1000 metre (TSİC, 1922: 107) olarak verilmiştir. 1868 yılı Konya Vilayet Salnamesi kayıtlarında da detaya girilmeden, kazanın taşlık bir bölgede olduğu (KVS², 1868: 149) bilgisi verilmiştir.

Adeta dağlarla kuşatılmış olduğu belirtilen Ermenek'in, dağları ve yüksekliklerine de bir başlık açılmıştır. Torosların sıradağ kollarından Adras, Bozdağ, Sultanalanı, Yelibel, Altuntaş'ın oluşturduğu kolun kuzeyden ve kuzeydoğudan, güneybatıya doğru çevirdiği Ermenek, güneyden de Yunt, Akbunar, (Akpınar) Beyreli, Maraş, Yassıyurt (Koçaş) un oluşturduğu kol tarafından kuşatılmıştır. Birinci kol 16, ikinci kol da 13 km uzunluğunda ve yükseklikleri 1200 ile 1500 metre (TSİC, 1922: 107; Bardakçı, a. 1976: 236-238) arasında değişmektedir.

Raporda, Ermenek kazasının tarihi İskender'e kadar dayandırılmış, dönem dönem şehirde hüküm süren devletler ve hükümdarlar hakkında bilgi verilmiştir. Bu bilgilere göre; Büyük İskender Asya seferini tamamladıktan sonra Babil'de vefat etmiş, memleketi kumandanları arasında paylaşılmıştır. Suriye bölgesinde hüküm süren Selevkos, Dicle'nin batısındaki topraklarını daha sağlığında oğlu Antiokhus'a vermiştir. Antiokhus MÖ 380 tarihinde kral olup, 250 sene kadar süren hanedanlığında 13 kral hüküm sürmüştür. Bunlar, Asya'nın içlerinde büyümüşler ve Asyalı lakabıyla anılmışlardır. Bir dönem Ermeni Dikran tarafından zapt olunan Ermenek, Roma serdarlarından Lokotus tarafından tahta çıkarılan X. Antiokhus'un oğlu XIII. Antiokhus tarafından, Hicret'ten 547 sene önce, yani Miladın 35. senesinde³ bina ve tesis edilerek zamanın meşhur ulemasından Kalyokola Hermanyos'un⁴ adına atfen, Hermanikopolis adıyla anılmıştır. Ermenek ile birlikte bütün Suriye havalisi, Miladın 64. senesinde meşhur Pompeus tarafından zapt olunarak Roma topraklarına katılmıştır. Abbasi Halifesi Mutemedbillah'ın halifeliği zamanında, Hicri 275 (M. 888) senesinde, Seyyid Battal Gazi komutasındaki Arap mücahitler tarafından feth ve istila olunmuştur. Hicri 583'te (M.1187), Almanya İmparatoru Frederik Barbaros tarafından teşkil edilen Üçüncü Haçlı Ordusu orduları tarafından istila edilerek, Romalıların idaresine verilmiş ve bunların son hükümdarı Mihail Pologos döneminde, Hicri 610 yılında (TSİC, 1922: 115), Karamanoğulları tarafından fethedilmiştir. Hicri 879 (M 1474) tarihine kadar Karamanoğullarının elinde kalan ve Beylik merkezi olan Ermenek, Pir Ahmet Bey döneminde, Gedik Ahmet Paşa tarafından, 1474 yılında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir.

Ermenek kazası, 17. 18 ve 19. yüzyıllarda İçel sancağı bünyesinde Adana eyaletine bağlıdır ve 1827 yılında sancak merkezi olmuştur (Gazel, 2016: 1218). Osmanlı son dönemi itibariyle baktığımızda, şehrin sancakla birlikte Konya ile Adana arasında gel-gitler yaşadığı görülmektedir. 1864 Vilayet Nizamnamesi ile Karaman eyaletinin Konya vilayetine dönüştürülmesi sonrasında Konya'ya bağlanmış (KVS, 1868: 149), 1869 yılına kadar İçel sancak merkezi olarak kalmış, aynı yıl İçel sancağı ile birlikte Adana vilayetine

² Konya Vilayet Salnamesi.

³ Bu hesapta bir yanlışlık olmalıdır. Hicretten 547 sene öncesi, Miladın 75. senesine karşılık gelmektedir.

⁴ Bardakçı şehrin Romalı kumandan Germanikus'a atfen Germanikopolis adını aldığı bilgisini vermektedir (Bardakçı, a. 1976: 12).

bağlanmış, sancak merkezi de Silifke'ye alınmıştır (Topkaya, 2007: 18). 12 Aralık 1906 tarihinde Konya merkez sancağına bağlandıktan (Gazel, 2016: 1248) sonra, 1915 yılı başına kadar bu durumunu korumuş, 7 Mart 1915 tarihinde bağımsız sancak statüsüne getirilen İçel'e bağlanmıştır (Gazel, 2016: 1249). Mütareke döneminde, Silifke ile Ermenek arasında sancak merkezi olma konusunda yeniden canlanan tartışma ve talepler üzerine, 20 Ağustos 1919 tarihinde yeniden Konya'ya bağlanmıştır (Gazel, 2016: 1250).

Sıhhi ve İctimai coğrafya çalışmaları olarak hazırlanan bu raporda, Ermenek bölgesindeki nehirler, göller, bataklıklar ve akarsular tespit edilerek kayıt altına alınmış, kalitesi, içerikleri vurgulu bir şekilde yer almıştır. Göl, bataklık, kaplıca, ılıca, maden suyu olmadığı belirtilen kazada, bolca akarsu ve kaynak suyunun bulunduğu altı çizilmiştir. Bunlar, ufak tefek çaylar olarak nitelendirilmekle birlikte, Alanya'nın Geyik Dağı'ndan çıkan çayın, Ermenek topraklarında seyreden güzergâhında, Ermenek topraklarından çıkan bütün dereleri ve çayları da bünyesine alarak, Göksu nehrini oluşturdukları ifade edilmektedir. Göksu nehri, Mut kazası topraklarında, Bıçakçı Çayı ile Kurt Suyu'nun birleşmesinden oluşan Mut Çayı ile birleşerek, İçel Sancak merkezi Silifke'den geçip, Taşucu'ndan denize dökülmektedir (TSİC, 1922: 108). Göksu nehrinin seyrü sefain için uygun olmadığı belirtilen raporda, yatağının düzenlenmesi durumunda, nehir yoluyla kereste sevk ve naklinin yapılabileceği, devletin ve bölgenin iktisadi kazanç sağlayabileceği önerisi de sunulmuştur. Bu ve başka başlıklar altında yapılan benzer önerilere rastlanması, çalışmada sadece tespit yapılmakla kalınmayıp, çözüm önerilerine de yer verildiğini göstermektedir.

Ermenek'te, daha 1900'lü yılların başlarında demir, kömür, bakır madenleri bulunduğu tespit edildiğini de rapordan anlayabiliyoruz. Dönem itibariyle işletilen bir maden olmasa da demir, kömür, bakır madenlerinin bulunduğu, tuz madeninin olmadığı tespitler arasında yer almaktadır. Ermenek'te bulunduğu bilgisini öğrendiğimiz bu madenlerden kömür madeni, 1970'li yıllardan itibaren yoğun olarak işletilmiş ise de demir ve bakır madenleri herhangi bir şekilde gündeme gelmemiştir. Jeolojik yapının neredeyse tümüyle dağlardan oluştuğu (TSİC, 1922: 108) Ermenek coğrafyasında kaplıca, ılıca, maden suyu cinsinden şeylerin olmadığına da raporda yer verilmiştir. 1868 yılı Konya Vilayet Salnamesi'nde kayda geçmiş olan, "keşfedilmiş durumda sim ve beyaz toprak madenleri" (KVS, 1868: 149) hakkında ise raporda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Torosların orta yerinde, Göksu vadisi ve yamaçlarında yerleşik bulunan Ermenek coğrafyasında, mutedil bir iklimin hüküm sürdüğü belirtilmektedir. Kaynaktaki bilgilerden anlaşıldığına göre, ilkbahar ve sonbaharda sıcaklık ortalamasının 12-15, yaz aylarında 30-35 ve kışın 0 (sıfır) derece santigrat civarlarında seyrettiği görülmektedir. En sıcak günler Temmuz-Ağustos (30-35 derece), en soğuk günler de Aralık-Ocak (0 derece) aylarındadır (TSİC, 1922: 111). Kazada fenni usulde bir nem oranı ölçümü yapılmamakla birlikte, genel olarak kuru bir havaya sahip olduğu kaydedilmiştir. Yüksek dağlar ve yaylalardan oluşan bu coğrafyada, akarsu kaynakları dışında göl, bataklık vs. bulunmaması sebebiyle, nem oranının düşüklüğü normaldir. Son dönemlerde yapılan Gezende ve Ermenek barajları, kazanın nem oranı ve iklim alışkanlıklarını değiştirmiştir.

Esas aldığımız kaynak itibariyle, 1920'li yıllarda bölgenin aldığı yağış miktarı ile ilgili bir ölçüm olmadığı görülmekte ise de, Ermenek coğrafyasında sürekli yağışların görülmediği, yağmurların en çok eylül- ekim ve mart- nisan aylarında, genel olarak da sükûnet içinde yağdığı bilgisi verilmiştir. Aralık'ta başlayan kar yağışının üç ay kadar sürdüğü ve dağlarda 3-4 metre ve kasaba ve çevresinde 0,5 metreye kadar ulaştığı kaydedilmiştir (TSİC, 1922: 111). 1920'ler ve hatta biraz öncesi itibariyle, telaffuz edilen bu yağışlar, sonraki zamanlarda fazlaca görülmemeye başlanmış, küçüklü büyüklü kaynaklar, dereler ve çaylardan pek çoğu kurumuştur.

Ermenek, sürekli Poyraz alan bir coğrafyada yerleşik olmakla birlikte, zaman zaman lodos ve karayel rüzgârları aldığı, rüzgârların yön itibariyle kuzey, doğu ve batıdan estikleri ve ilçede meltem rüzgârının esmediği (TSİC, 1922: 111) anlaşılmaktadır.

Hazırlanan rapora göre, neredeyse kazanın tüm jeolojik yapısını oluşturan dağlar, ormanlarla kaplıdır ve 100 bin hektardan fazla alanı kaplamakta ve çam, katran, ladin, meşe, ardıç ve andız ağaçlarından oluşmaktadır. Bu ormanlar, 31 bölümden oluşmakta ve meşhurlarının Boğazçarı, Dekeçatı, Deliktaş, Kızılın, Kubat, Helvacıdüzü, Ayıpınarı, Bise, Erik Deresi, Burçaklı, Deliharman, Mandaboğazı,

Yuntdağı, Muzvadi, Kokarpınar, Kırtepe, Kuyucak, Dişyaylağı, Aydoğdu, Ladince Pınar, Çamalağı, Akpınar olduğu anlaşılmaktadır (TSİC,1922: 109). Bu durum, Ermenek halkının geçim kaynakları bakımından orman ve orman işçiliğini önemli kılmaktadır.

Ermenek kazasına doğu'dan iki saat uzaklıktan, kuzey ve kuzeydoğuya doğru uzayan ve yaklaşık olarak 49 bin hektar büyüklüğünde bazı yaylalar vardır. Bu yaylalar, İçel sancağının Anamur, Gülnar, Mut kazaları ve Alaiye'den (Alanya) gelen Tekeli, Mehmetçi, Köselerli, Bahşiş, Muradi, Keşafli, Hüseyin Uşağı, Karalar adındaki göçerlere yaylaklık etmektedirler. Bu göçerlerin, tahmini 2000 çadır ve 8-10 bin nüfustan ibaret olduğu, Mart ayından Eylül ayı sonlarına kadar bu yaylalarda kaldıkları ve Kasım ayı başlarında kışlak memleketlerine döndükleri, aşiretlerin koyun, deve vb. evcil hayvan sayısının 100 bini aştığı bilgisi, tahmini olarak verilmektedir (TSİC,1922: 109). Ayrıca Ermenek ve köylerinde yerleşik pek çok ailenin de geçim kaynağı olarak küçükbaş hayvancılık yapmakta oldukları, göçerlere göre daha dar sayılabilecek coğrafyalarında yazlak-kışlak kültürünü sürdürdükleri görülmektedir. Bahardan itibaren bölgeye gelen ve kasım ayı sonuna kadar kalan Yörük obaları, kazada nüfus hareketliliğini, ticari ve iktisadi faaliyetleri canlandırmaktadır.

Jeolojik yapısının dağlardan oluşması, coğrafya olarak sert bir karaktere sahip olması, doğal olarak, kaza merkezi ve köylerde ziraat yapmaya elverişli geniş arazilerin olmasına imkân vermemektedir. Küçük alanlarda yapılan zirai faaliyetlerde ise buğday, arpa, çavdar, burçak, mısır, darı, nohut, bakla, fasulye gibi hububat cinsinden ürünler üretildiği kayıtlarda görülmektedir. Meyvelerden de ceviz, badem, elma, erik, incir, şeftali (TSİC, 1922: 110)⁵ üretilmektedir. 1868 yılı Konya Vilayet Salnamesi'nde de Ermenek'te buğday, çavdar, darı, susam, nohut, mercimek, cehri (kök boya bitkisi), mazı, palamut, badem, ceviz üretildiği bilgisi verilmekte, sanayi ürünleri adına da yünden yapılan aba, bez, kilim, alaca ve Trablus taklidi kuşak sayılmaktadır (KVS, 1868: 149). 1914 Konya Vilayet Salnamesi kayıtlarında, kazanın üretim kapasitesi ve geçim kaynakları hakkında rakamsal veriler bulunmaktadır. "Ermenek kazasında 170.703 dönüm arazi mevcuttur. Bu araziden yılda bire yedi ya da sekiz oranında ürün elde edilmektedir. Bunlar 150.000 kilo bakla ve 18.000 kilo patates, 75.000 kilo pamuk, 13.000 kilo ceviz, vergi olarak verildikten sonra geriye kalan ürün tüketilmektedir. Ermenek kazasında bahçelerin miktarı 10.000 dönüm, bağların ise 5.425 dönümdür. Buralar da ise elma, armut, şeftali, nar, incir, erik, kiraz yetiştirilmektedir (KVS, 1914: 458).

Yine kayıtlarda, Ermenek'in dağlarının ve yaylalarının, kırlarının ve ormanlarının, "biraz mübalağa edilirse", zirai alanları kadar cömert olduğu bilgisi bulunmaktadır. Dağlarda ve yaylalarda kendiliğinden yetişen (Allah vergisi) labada, ebegümeci, kazayağı, hindiba, mantar gibi bitkiler yetiştiği, ayrıca ormanlarında ve dağlarında tavşan, geyik gibi av hayvanlarından başka, yaban domuzu, ayı, kurt, çakal, sansar gibi yaban hayvanlarının bulunduğu da (TSİC, 1922: 110)⁶ not edilmektedir. Kaza halkı geçimini genel olarak bağ bahçe işleri, çiftçilikle temin etmektedir. Bunlar da genelde "yetimlik"tir. Kasabada bağ ve bahçelerin bakımı, ekilip dikilmesi genelde kadınların işidir. Köylerde kadınların işi daha da ağırdır ki, kocaları ameleliğe giden kadınlar ev işlerini yürütmekten başka, çift sürmek, mahsulatı hasat etmek gibi işleri de üstlenirler. Sanayi adına bir şey yoktur (TSİC, 1922: 112). Kasabada kısmen ticaretle uğraşanların dışında, halkın geçim kaynağı ziraat ve rençberlik olsa da; bu tatmin edici bir gelir kapısı değildir. Bu coğrafyanın ve şartların bir sonucu olarak avcılık, yaygın ve halkın geçimine katkı yapan bir gelenektir.

Ermenek Kazasının Nüfusu, İdari ve Sosyal Yapısı

Rapora göre, raporun hazırlandığı 1920'li yılların hemen başlarında, Ermenek'te yaşayan nüfusun tamamının Türk ve Müslüman olduğu, Hıristiyan bulunmadığı görülmektedir. Dönem itibariyle kazada

⁵ Bu çalışmada bahsedilmemekle birlikte, Ermenek kazasının özellikle de Merkez köylerinin Göksu vadisindeki arazilerinde üzüm, nar, zeytin gibi ürünlerin yetiştirildiği bilinmektedir. Bu ürünlerin çalışmada zikredilmemeleri, muhtemelen üretiminin, üreticinin ihtiyacını karşılayabilecek kadar olması, pazara sürülmemesi/sürülememesi ile ilgili olmalıdır.

⁶ Faydalandığımız Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası-Konya Vilayeti isimli kaynakta sayılan yaban hayvanları içinde kanatlılar ve Ermenek ile özdeşleşen "keklik" bulunmamaktadır. Çalışmanın çok detaylı olmadığı kanaatini uyandıracak başka detaylar da bulunmakla beraber, çalışmanın esas amacının "sıhhi" öncelikler olması ihtimaliyle bu gibi eksikleri izah etmek daha olumlu bir yaklaşım olmalıdır.

13.397 erkek ve 15.588 kadın olmak üzere toplam 28.985 nüfus yaşamaktadır. Halk, hemen hemen bütünüyle Türk'tür ve Türkçe konuşmaktadır. Bu nüfusun tamamı yerleşiktir ki, kaza dâhilinde yayla bahsinde bahsedilen konar-göçer aşiretlerin dışında aşiret yoktur (TSİC, 1922, s. 111). 1868 yılı Konya Salnamesi kayıtlarında kazanın nüfusu, merkez kaza 3700 ve Nevahi 5786 olmak üzere toplam 9.486 (KVS, 1868: 149) olarak verilmiştir. Adana Vilayet Salnameleri kayıtlarındaki bilgilere göre, Ermenek kazasının nüfusu, 1870'li yıllarda 8.000 ile 10.000 arasında bir durağanlık gösterirken, 1890'larda 24-25 bin rakamına ulaştığı görülmektedir. 1870 yılı Adana Vilayet Salnamesi'nde 9.685, 1872 yılı Adana Vilayet Salnamesinde 10. 228 (AVS⁷, 1872: 106) olarak verilen nüfus sayısı, 1882 Adana Vilayet Salnamesi'nde de 9.685 (AVS, 1870: 95) olarak verilmektedir. 1892 yılı Adana Vilayet Salnamesine göre şehrin toplam nüfusu, 25.665 olarak verilmiş, toplam nüfus içinde 7 Hristiyan nüfus bulunduğu kaydedilmiştir (AVS, 1892: 118). 1894 Adana Vilayet Salnamesi kayıtlarında da şehrin toplam nüfusu 26. 206 olarak verilmiş, Hristiyan nüfus sayısı ise 59'a çıkmıştır (AVS, 1894: 64). Bu bilgiler ışığında, 1870-1894 yılları arasında kaza nüfusunun neredeyse üç katına yakın bir artışla, 1920'li yılların başındaki nüfus sayısına yakın bir rakama ulaştığı görülmektedir. Bu durumun açıklaması başka bir araştırma konusu olmakla birlikte, dönem itibariyle 93 Harbi dışında büyük ve sürekli savaşların veyahut salgınların yaşanmadığı dikkate alınarak, sayımların sağlıklı yapılamaması, kayıtların sağlıklı tutulmaması gibi etkenlerin bu duruma sebep olduğu düşünülebilir. Nüfusun 1890'lardan itibaren fark edilir şekilde artması da, yaşanan sükûnet dönemi ile ilişkilendirilebilir.

Çalışmamıza temel oluşturan kaynaktaki bilgilere göre kaza, idari yapı olarak, merkez kaza Ermenek ile Fariske ve Nevahi (Davdas) nahiyelerinden oluşmaktadır (TSİC, 1922: 110). Merkeze bağlı köyler: Bise (Evsin), İmsi (Gökçeseki), Muhallar (Çamlıca), Ezvendi (Kayaönü), Eskice, Görmeli (Üçbölük), Çimene (Ağaççatı), Arnav (Yalındal), Çavuş, Zeyve (Yaylapazarı), Aşağı İrnabol (İkizçınar), Yukarı İrnabol (Çatalbadem), Kazancı, Ak Manastır (Gökçekent), İresiller (Pınarönü), Sarıvadi (Özlüce) köyleridir. Küçük Karapınar, Sarıveliler, Adiller, Topçular, Civler, Mençek, Uğurlu, Limyos (Lamos-Esentepe), Günder, Çukurbağ, Daran, Mutu, Muzvadi köyleri ve Fariske (Göktepe), Fariske nahiyelerini oluşturmaktadır. Davdas nahiyesi de Davdas (Üzümlü) ile birlikte Yukarı İzvid (Yukarı Çağlar), Aşağı İzvid (Aşağı Çağlar), Alakilse, Gargara (Güneyyurt), Dindebol (Katrınlı), Başköy (Başayla), Lafza, Kışla, Yeniceköy, Gerde (Bozyaka), Büyük Karapınar, İznabol (Elmayurdu), Halimiye (Tepebaşı), Boyalık, Cenne (Pamuklu), Güzve (Yerbağı), Dere (TSİC, 1922: 110) köylerinden oluşmaktadır.

1868 yılı Konya Vilayet Salnamesi kayıtlarında, kazanın idari yapısı merkez ve Nevahi bucağı şeklinde olup, merkeze bağlı 10 ve Nevahi bucağına bağlı 30 köyünün bulunduğu kaydedilmiştir. 1872 yılı Adana Vilayet Salnamesi kayıtlarına göre de merkez ve Nevahi olmak üzere iki nahiyesi bulunmakla birlikte köy sayısı 64 (muhtemelen bir yazım hatası olarak) olarak verilmiştir (AVS, 1872: 108). 1892 yılı Adana Salnamesi'nde ise, Silifke sancağına bağlı ilçe merkezi olduğu, Nevahi adında bir bucağı ve 47 köyünün bulunduğu kaydedilmiştir. Bu kayıtlara bakıldığında, dönem içinde zamanla köy sayısının yaklaşık %10 kadar arttığı görülmektedir.

Bu köylerin yerleşimi, genellikle Toros silsilesini oluşturan dağların eteklerinde, dağlara yaslanmış, güneye yönelik vaziyettedir. Evlerin inşaat tarzı sağlık şartlarına uygun değildir. Kazada ve köylerde basit ve adi bir tarzda, taş ve çamurla inşa edilmiştir. Ermenek merkezde de genellikle dar ve dolambaçlı sokakların etrafında, basit bir tarzda inşa edilmiş binaların mesken olarak kullanıldığı belirtilmiştir. Şehrin, kuzeyindeki dağın eteğinde, “adeta bir uçuruma asılı vaziyette yerleşik olduğu” (TSİC, 1922: 113) ifade edilmiştir. Alt yapı bakımından yetersiz görülen şehirde, çukur tarzında helaların olduğu, müstakil bir mezarlığın bulunmadığı, halkın cenazelerini bahçelerinin avlusunda, kapısının önünde veyahut evine yakın dar, çıkılmaz bir sokakta defnettigi, bunun da kasabayı adeta bir mezaristan görüntüsüne soktuğu (TSİC, 1922: 113) gibi tespitler de dikkat çekmektedir. 1914 yılı Konya Vilayet Salnamesi'nde evler ve yerleşim ile ilgili ifade değişmiş ve olumlu bir görüş bildirilmiştir. “Kazanın sokakları genelde dar ve dolambaçlı, evlerin inşası oldukça düzgündür” (KVS, 1914: 367).

1920'li yılların hemen başında yapılan sıhhi ve içtimai coğrafya çalışmaları kayıtlarında, Ermenek'te han ve otel bulunmadığı bilgisi verilirken, iki hamam ve birkaç su değirmeni bulunduğu

⁷ Adana Vilayet Salnamesi.

kaydedilmiştir. Resmi daire ve kamu kurumu olarak da 1 hükümet dairesi, 1 kışla (TSİC, 1922: 113) bulunmaktadır. Raporda yer alan bu rakamlara karşılık, daha eski zamanlarda, Ermenek'in bu konularda daha bayındır bir şehir olduğu görülmektedir. Salname kayıtları üzerinden bir karşılaştırma yapıldığında bu açıkça görülmektedir. 1868 yılı Konya Vilayet Salnamesi'nin Ermenek ilgili bölümünde, Ermenek'te 11 cami, 16 mescid, 5 medrese 1 Mevlevihane, 1 rüştiye mektebi, 16 mahalle mektebi, 150 dükkân, 2 han, 2 hamam (KVS, 1868: 149) kaydı bulunmaktadır. 1872 yılı Adana Vilayet Salnamesi'nde verilen konuyla ilgili bilgiler ise; biri büyük 11 cami, 38 çeşme, 63 değirmen, 10 medrese, 69 mektep, 1 kütüphane, 1 rüştiye mektebi, 1 harap mevlevihane, 8 köprü (AVS, 1872: 106,108) şeklindedir. 1894 yılında Ermenek'te, 62 mescid, 6 medrese, 64 çeşme, 2 han, 2 hamam, 12 değirmen, 315 dükkân, 12 fırın, 1 un deposu, 62 sıbyan mektebi, 2980 bağ, 1 rüştiye, 1 kütüphane (AVS, 1894: 61) vardır.

Hazırlanan raporda, Ermenek ve çevresinde in ve mağaralar olduğu, bunların içerisinde çok defa lahitlerin bulunduğu; bu lahitlerin üzerine konulan kapaklarda aslan heykellerinin tasvir edilmiş olduğu belirtilmiştir. Ayrıca lahitlerin içinde insan kemikleri mevcut olup, birisinde kadın kuşaklarında yaka ziynetleri bulunmuş ve İstanbul'daki müzeye gönderilmiş (TSİC, 1922: 115) olduğu anlatılmaktadır.

Alt yapı eksikliğinin, helaların ve ölülerin mahalle aralarına, evlerin avlusuna gömülmeleri gibi işlerin, toplum sağlığı bakımından taşıdığı tehlikeler de hazırlanan raporda yer almaktadır. Şehrin her tarafındaki çeşmelere dağıtılmış olan, içilen ve kullanılan suların kaynağında berrak ve leziz olmakla birlikte, kanallar ve çeşmelerin harap olmasından dolayı, hariçten, mezarlar ve gayta çukurlarından sızan atıklarla karışarak, toprak altından kirlenmekte oldukları notu düşülmüş, bu sebeple yağmurlu havalarda suların bulanarak aktığı ve koktuğu kaydedilmiştir (TSİC, 1922: 114).

İlgili raporda yer alan bilgilere göre Ermenek halkı, pek az istisnaları dışında, yörede yaygın olan giyim kuşam tarzına sahiptir. Erkekler yerli üretim alaca⁸ ve meydana üç etekli entari giymektedir. Erkeklerden fes giyenler olmakla birlikte, başlarına genellikle abani veya beyaz sarık sarmaktadırlar (TSİC, 1922: 112). Dönem itibarıyla kadınlar da genellikle üç etek entari giymekte, bellerine kuşak, başlarına yemeni, yazma bağlamaktadırlar. Yaygın olmamakla birlikte fes giyenler de vardır (TSİC, 1922: 112).

Dönem itibarıyla, Ermenek'in eğitim durumu hakkında verilen bilgiler, bugünden bakılınca çok yetersiz görülebilirse de, hayat şartlarının zorluğunun, Ermenek halkının eğitime ve okula bakışını olumlu etkilediğini söyleyebiliriz. O dönemlerde kaza merkezinde, 1282 (1866/1867) tarihinde yapılmış yeni usule göre eğitim veren 1 rüştiye mektebi ve nahiyelerde ve köylerde de 8 adet mekteb-i ibtidai (ilkokul) olmak üzere toplamda 9 mektep vardır. Halkın eğitime ilgisi açıkça görülecek ölçüde yoğundur. 1907 yılında rüştiye mezunlarından 30-40 kadarının Konya ve İstanbul'daki yüksekokullara gittikleri de (TSİC, 1922: 112) bu ilginin delili olarak ifade edilmektedir. Ayrıca kazada farklı tarihlerde inşa edilen, 5 hücreden 45 hücreye kadar muhteviyatı olan 24 medresenin bulunduğu, ancak bunlardan kaza merkezindeki Muslu, Taşbaşı ve Musa Paşa medreseleri dışındakilerin harap ve terk edilmiş olduğu da kayıtlara geçirilmiştir. Medreselerde geleneksel usulde eğitim yapıldığı, rüştiye sayısının da nüfusa oranla çok yetersiz (TSİC, 1922: 112) olduğu da tespit edilmiştir. 1914 yılı Konya Vilayet Salnamesi kayıtlarında, rüştiye mektebinin açılış tarihi 1865 olarak verilmektedir (Topkaya, 2007: 38). Ayrıca Gargara, Kazancı, Sarıvadi, Badnan, Adiller numune terakki ilkokulları ve 35 sıbyan mektebi (KVS, 1914: 458) bulunduğu da kayıtlarda görülmektedir.

Salname kayıtlarında yer alan bilgiler ile Sıhhi ve İctimai Coğrafya çalışmasında yer alan bilgiler genelde örtüşmekle birlikte, rakamlarda bazı farklılıklar görülebilmektedir. 1868 yılı Konya Vilayet Salnamesi kayıtlarında 1 rüştiye, 16 mahalle mektebi, 5 medrese (KVS, 1868: 149) bilgisi mevcuttur. 1872 yılı Adana Vilayet Salnamesi kayıtlarında ise eğitim kurumları olarak 1 rüştiye, 69 mektep, 10 medrese, 1 kütüphane (AVS, 1872: 208), 1894 yılı Adana Vilayet Salnamesi kayıtlarında da 6 medrese, 1 rüştiye, 1 kütüphane, 62 sıbyan mektebi bulunduğu bilgileri verilmektedir (AVS, 1894: 61). Bu bilgiler ışığında, geçen 20 yıllık süreçte, mektep ve medrese sayılarında azalmalar olduğu görülmektedir.

⁸ Alaca, yöresel olarak çurfalık denilen el tezgâhında dokunan kumaştır ve bazı köylerde (Göksu vadisindeki ve Balkusan çayı kenarındaki Çamlıca, Kayaönü, Gökçekent, Evsin, Çimene vs.) köylerde üretilen pamuk bu dokumada kullanılır ve çoğunlukla da her ev kendi ihtiyacına yönelik üretim yapar.

1894 yılı Adana Salnamesinde, ilçe merkezi ve köylerinde 24 cami, 62 mescid, 1 tekke, 6 medrese, 64 çeşme, 2 han, 2 hamam, 13 değirmen, 315 dükkân, 12 fırın, 62 sıbyan mektebi, 1 mektebi iptidaiye, 1 rüştiye, 1 kütüphane, 3080 bağ olduğu kaydı düşülmüştür. Bu kayıtlara göre bizim temel kaynağımız Sıhhi ve İctimai Coğrafya çalışmasının yapıldığı yıllarda birçok müessesenin kayıtlarda görünmediği dikkat çekmektedir. Bu durum, bazı müesseselerin zaman içinde yok oldukları varsayımı ile hareket edildiğinde bile raporun hazırlanması hususunda yeterli titizliğin gösterilmediğini düşündürmektedir. Yeterli dikkatin gösterildiği kabul edildiği durumda ise Ermenek'in durumunda bir geri gidiş olduğu kabul edilmelidir.

Gelenek-Görenek ve adetler hususunun kısa ve öz geçilmiş olduğu çalışmada, halkın recep ayının ilk haftasında “bişi” dedikleri bir çeşit simit pişirdikleri, fukaralara ve birbirlerine dağıttıkları, bayram arifelerinde toplu olarak kırları ziyaret ettikleri “anana” (TSİC, 1922: 112) başlığı ile verilmiştir. Ayrıca kasabada işrete düşkünlük, kadın oynatmak, köylerde düğünlerde silah atmak ve kan aldırma gibi adetler olduğu, halkın batıl inançlara pek itibar etmediği (TSİC, 1922: 112) kaydedilmiştir.

Hazırlanan rapordaki kayıtlara bakarak, 1900'lerin Osmanlısında, pek çok coğrafya gibi Ermenek'in de sağlık hizmetlerinden yoksun olduğu görülmektedir. Hastahane, dispanser, eczahane gibi sağlık kuruluşları yoktur (TSİC, 1922: 113). Kazada 1 doktor ve 1 sağlık memurunun bulunması ise, genele bakıldığında, Ermenek'in biraz daha iyi durumda olduğuna işaret etmektedir. Halk, temizlik ve intizam konusunda zayıf olmakla birlikte, genel sağlık durumu iyi ve bünyeleri kuvvetlidir. Bütün bu olumsuzluklara karşın, Ermenek'in mevki olarak yüksekte ve yayla olmasından ve havasını bozacak göl, sazlık, bataklık bulunmamasından dolayı kazada salgın ve yaygın hastalıklar sık görülmemektedir. Yine de içilen ve kullanılan suyun pis olmasının tifo, dizanteri gibi hastalıkların şehir için tehdit unsuru taşıdığına (TSİC, 1922: 114) vurgu yapılmaktadır.

Ermenek'te ilk eczahane 1953 yılında, sağlık merkezi de 1959 yılında açılmıştır (Bardağcı, 1976 b: 331). Ermenek coğrafyasının zorluğu, çevre merkezlerle ulaşım ve iletişim araçlarının yetersizliği, bölgeye hizmet götürülmesi konusunda, güncelde bile bazı olumsuzluklara yol açmakta iken, dönem itibarıyla bunların çok daha etkileyici olması kaçınılmaz bir sonuç olmuştur.

Rapordaki bilgilere göre, kazada difteri ve kolera hastalığı hiç görülmemiş, bataklık humması (sıtma) ve verem hastalıkları da hemen yok gibidir. 1328 (1910) lekeli humma ve 1333 (1914) tifo salgınları önemli sayıda ölümlere sebep olmuş ve halka tifo aşısı yapılmış olmasının, salgında daha çok insanın ölmesini önlediği kayıtlara geçirilmiştir (TSİC, 1922: 14 ve KVS, 1914: 367). Firengi hastalığı ise yaygındır. Bunun sebebi ise, fuhuş yapan kadınlara bağlanmaktadır. Bu kadınların belirlenerek belgelendirilmemiş olmaları sebebiyle bilinmedikleri, bu yüzden ailelere bile karışmış oldukları (TSİC, 1922: 14), bunun da hastalığın yayılmasında etkili olduğu ifade edilmektedir. Ölümün doğumlara göre %5 fazla olduğu, çocuk ölümlerinde bu oranın % 40'tan az olmadığı da (TSİC, 1922: 114) belirtilmektedir.

Sonuç

Osmanlı Devleti yıkılırken, yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti, birçok yönden geri ve yetersiz bir miras devralmıştır. Cumhuriyeti kuran kadrolar, daha Milli Mücadele döneminde bu eksiklikleri gidermek, çağdaş gelişmeleri gerçekleştirerek topluma hizmet ve refah sağlamak adına girişimler başlatmıştır. Savaşlar, felaketler, toprak kayıpları ve göçler sebebiyle ortaya çıkan toplumsal problemlerle baş etmek ve her yönden geri ve yoksun durumdaki vatanın ve milletin durumunu iyileştirmek için yönetim tedbirleri alamaya yönelmiştir. Bunlardan birisi de Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekâleti tarafından, Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası adı altında başlatılan çalışma olmuştur. İller temelinde yapılan bu çalışmalar sonunda toplumun, iktisadi, beşeri ve sağlık durumuyla ilgili ayrıntılı bilgilere ulaşılmış, bunlar kitap halinde yayınlanmıştır. Bu kitaplarda, Anadolu halkının, savaş şartlarını yaşamakta olduğu on yıllık süreçte, nüfus yapısı, sosyo-kültürel özellikleri, refah seviyesi ve hayat standartları ile ilgili bilgiler toparlanmıştır. Yöneticilerin, ileriye ve iyileştirmeye yönelik adımları için yol haritaları olmuşlardır.

Yirminci yüzyıl başlarında Ermenek kazasının sıhhi, içtimai, coğrafi durumu hakkındaki tespitler de sıhhi ve içtimai coğrafya çalışması dâhilinde elde edilen bilgilerdir. Ermenek ile ilgili bilgiler, özellikle taşraları olmak üzere neredeyse tüm Anadolu'nun görünümünü yansıtmaktadır. 1920'li yılların başında

kazanın coğrafi, idari, sağlık, bayındırlık, iklim, iktisat alanları ile ilgili olarak kayıt altına alınan bilgiler, özelde Ermenek'in, genel ile örtüşmesi sebebiyle de, Osmanlı Anadolu toplumunun hayat standartları bakımından mağdur ve gelişmişlik düzeyi bakımından geri olduğunu göstermektedir. Eğitim sistemi ve savaşlar sebebiyle halkın eğitim düzeyi düşük, cehalet ve bilinçsizlik içinde, eğitim imkânları oldukça kısıtlıdır. Buna karşın Ermenek halkının batıl inançlara çok ilgili olmadığı, eğitime hevesli olduğu görülmektedir. Anadolu'nun geneli için geçerli olan (hastane, dispanser, doktor, hemşire, eczane ve ilaç vb.) sağlık hizmetleri ve modern tıp imkânları, Ermenek'te de yok denecek kadar kısıtlı görünmektedir. Kişisel ve çevre temizliğine dikkat edilmediği, su ve kanalizasyon sorunlarının yaşandığı, bu sorunların halkın sağlığını tehdit eder bir boyutta olduğu da kayıtlardan anlaşılmaktadır. Frenginin yaygın ve az da olsa tifonun da görüldüğü Ermenek'te, iklimi ve coğrafi konumu sayesinde diğer salgın ve hastalıklar görülmemektedir.

Söz konusu döneme ve şartlara günümüzden bakıldığında, Cumhuriyet'in kat ettiği mesafeyi görmek mümkün olmakla birlikte, problemleri tespit etmek ve çözmek konusundaki beceri ve kararlılığı da görülebilmektedir. Mevcut durum tespitinin yapılmasının, eksiklerin giderilmesine yönelik tedbirlerin alınmasının ve çözüm önerilerine yönelik tekliflerin sunulmuş olmasının daha orijinal tarafı, bu çalışmaların Milli Mücadele yıllarına rastlamasıdır. Toplumun müreffeh ve ülkenin bayındır hale getirilmesinin de, işgallerden kurtarılması kadar önemsendiği görülmekte ve aynı zamanda, vatan kurtarıldıktan sonra sosyal, kültürel, sıhhi ve iktisadi alanlarda yapılan inkılapların ne derece isabetli ve gerekli olduğunun ve mantığının anlaşılmasına da yardımcı olmaktadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar, makale kapsamında herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmadığını ifade etmişlerdir.

Yazarların Katkı Oranları Beyanı

Yazarlar, çalışmanın tasarlanması; veri toplanması; veri analizi; makalenin yazımı; makalenin gönderimi ve revizyonu aşmalarında RD (%50 ve GY (%50) oranında katkı sunmuşlardır.

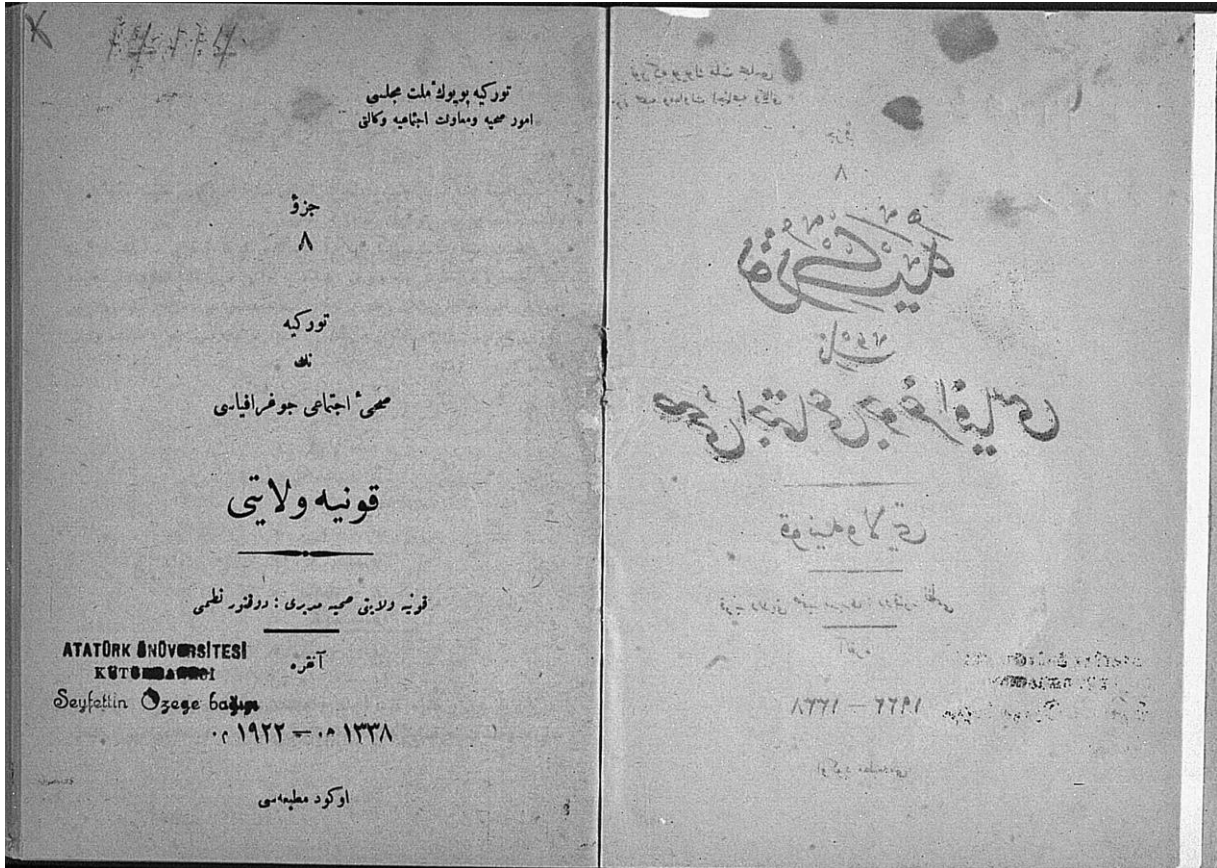
Kaynakça

- Adana Vilayet Salnamesi, 1870 (H. 1287).
Adana Vilayet Salnamesi, 1872 (H. 1289).
Adana Vilayet Salnamesi, 1894 (H. 1312).
Aydın, O. (2018). "Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyasına Göre Anadolu'da gelenek, İnanç ve Kültür Üzerine Bir değerlendirme", *Bilig*, 86, (89-114).
Aysal N. Dinçer H. (2020b). "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Cebel-i Bereket Vilayeti'nin Sosyal ve Ekonomik Hayatı" *Turkish Studies - History*, 15(2), (345-364).
Aysal, N. Arslan, L. (2018). "Türkiye'nin sağlık ve Toplumsal Coğrafyası: Cebel-i Bereket (Osmaniye) Vilayeti", *Atatürk Yolu Dergisi*, 63, (419-451).
Aysal, N. Dinçer H. (2020a). Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası Raporlarına Göre: Kırklareli, *Mavi Atlas*, 8(2), (235-255).
Bardakçı, H. (1976a). *Bütün Yönleriyle Ermenek*, C.I, Çaba Matbaası.
Bardakçı, H. (1976b). *Bütün Yönleriyle Ermenek*, C.II, Çaba Matbaası.
Cöhçe S. (2006). "XX. Yüzyılın İlk Çeyreğinde Gelibolu Sancağı'nın Sıhhi, İctimai Durumu", *Çanakkale I-Savaşı ve Tarihi*, İstanbul BB Kültür ve Turizm Daire Başkanlığı Kültür Müdürlüğü, İstanbul, (489-500).
Dinçer, H. (2019). Kurtuluşun Sonra Gaziantep (Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Gazi Ayıntab Vilayeti, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 19 (38), (75-79).

- Doğruöz, T. (2011). Kırklareli Tarihine ışık Tutacak Bir Eser: Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası Kırklareli Vilayeti, *History Studies*, 3(1), (275-284).
- Doktor Nazmi (1922). *Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası-Konya Vilayeti*, Umur-ı Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti, Cilt: 8.
- Düzbakar, Ö.; Baştürk, Ş. (2017). "Türkiye'nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası Gelibolu Vilayeti", *Türk-İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14, (21-33).
- Gazel, A. A. (2016). "İçel Sancağı'nın Yönetim Merkezi İçin Kazalar Arasında Yaşanan Mücadele", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* [TAED] 56, (1215-1253).
- Gökçe, N.; Yaprak. (2011). "Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası: Kırklareli Vilayeti Adlı Esere Göre Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunda Folklorik Tıp", *Lokman Hekim Journal*, 2(1), (39-42).
- Gümüüşçü, O. (1999). "Milli Mücadele Dönemi Türkiye Coğrafyası için Bilinmeyen Bir Kaynak, Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası", *ATAM Dergisi*, 14, (939-968).
- Konya Vilayet Salnamesi*, 1868 (H.1285).
- Konya Vilayet Salnamesi*, 1914 (H.1330).
- Koz, M. S. (1992). "Türk Halk Kültürünün Unutulmuş Kaynaklarından Biri: "Türkiye'nin Sıhhi-İctimâî Coğrafyası", *IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongreleri ve Bildirileri*, I. Cilt, Ankara, (37-58).
- Öztürk, K. (1968). *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, İstanbul.
- Sayılr, B. (2013). Milli Mücadele Döneminde Batı Karadeniz'in (Sinop-Kastamonu-Zonguldak) Sosyo-Kültürel Yapısı (Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası Raporlarına Göre), *Akademik Bakış Dergisi*, 38, (1-20).
- Topkaya, A. (2007). Salnamelere Göre Konya Vilayeti (Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Yapı), *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

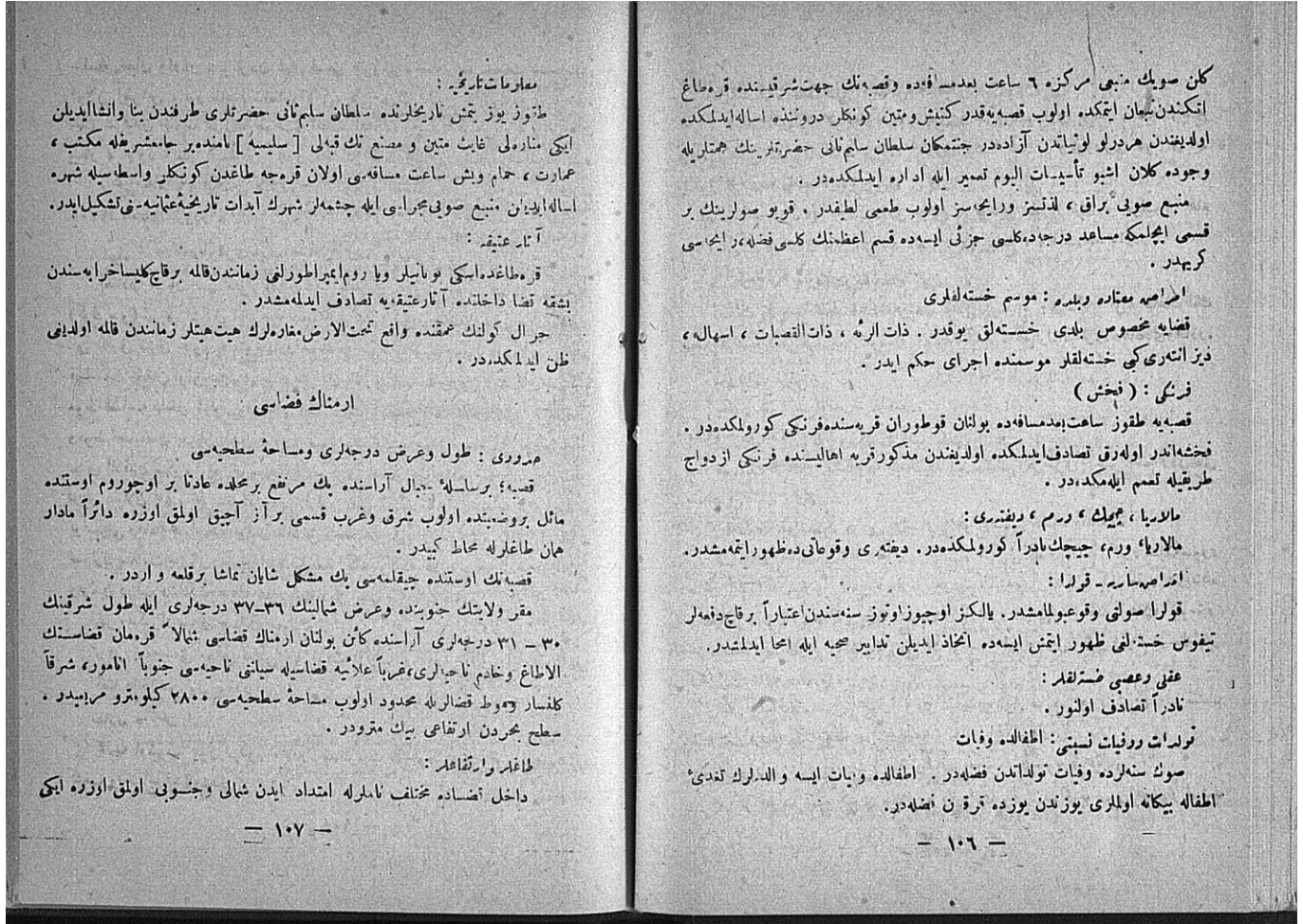
Ekler

Ek 1

Kaynak: Türkiye'nin Sıhhi ve İctimai Coğrafyası, Cilt 8, Konya Vilayeti, Konya vilayeti Sıhhiye Müdürü Doktor Nazmi, Ankara, H.1338-M.1922, Ögüd Matbaası

Ek 2

Kaynak: Türkiye'nin Sıhhi ve İçtimai Coğrafyası, Cilt 8, Konya Vilayeti, Konya vilayeti Sıhhiye Müdürü Doktor Nazmi, Ankara, H.1338-M.1922, Öğüd Matbaası